

15. BÖLÜM / CHAPTER 15

GALİP DEDE ŞİİRİNDE DELİLİĞİN HOCASI: MONLÂ-YI CÜNÛN

THE MASTER OF MADNESS IN THE POEM OF GHALİB DEDE: MONLÂ-YI CÜNÛN

Songül KARACA¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Rize, Türkiye
E-mail: songul.karaca@erdogan.edu.tr

DOI: 10.26650/B/AA14AA25.2022.009.15

ÖZ

Galip Dede'nin *Hüsni ü Aşk*'ı, Türk edebiyatının en çok işlenen ve okunan mesnevilerindendir. Tasavvufî bir eser olan *Hüsni ü Aşk*'ta olay örgüsünü oluşturan her karakter, temsili bir anlam taşımaktadır. Hüsn ve Aşk'ın yanı sıra Sühan, Hayret, İsmet ve Gayret gibi karakterler, alegorik bir anlam ve işleve sahiptir. Bu karakterlerden biri de Monlâ-yı Cünûn'dur. Hem monla hem de cünûn kelimeleriyle oluşturulan bu karakter, Hüsn ile Aşk'ın ilk hocalarıdır. Aşk yolculuğuna çıkacak kişinin ilk öğretmenin delilik hocası olması, bu karakterin mesnevideki anlamı ve işlevi hakkında bazı ipuçları vermektedir. Monlâ-yı Cünûn, onlara rıza dersi ve teslimiyet dersi öğretir. Aşk'ı yolculuğa sevk eden fetvayı da o verir. Bu sebeplerden dolayı mürşit olarak yorumlanmıştır. Mektep hocası olmasından dolayı Hz. Mevlana olarak da değerlendirilmiştir. Monlâ-yı Cünûn, *Hüsni ü Aşk*'tan başka Galip Dede'nin *Divânı*'nda bir yerde geçmektedir. Bu durum Monlâ-yı Cünûn'un, Galip Dede'nin şiirinde genel bir karakter olduğunu düşündürmektedir. Monlâ-yı Cünûn'un Galip Dede şiirindeki yeri, önemi ve neyi temsil ettiği bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada Monlâ-yı Cünûn'un kim olduğu ve cünûn kavramının, İslâm ve tasavvuf literatüründeki yeriyle birlikte bu karakteri nasıl temellendirdiği ele alınmakta; Monlâ-yı Cünûn'un Galip Dede şiirinde *Hüsni ü Aşk*'tan hareketle neyi/neleri temsil ettiği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Hüsni ü Aşk*, *Şeyh Galip Divanı*, Monlâ-yı Cünûn, delilik

ABSTRACT

Ghalib Dede's *Hüsni ü Aşk* is one of the most discussed and read mathnawis in Turkish literature. In *Hüsni ü Aşk*, which is a mystical work, every character that constitutes the plot has a symbolic meaning. In addition to Hüsn and Aşk, characters such as Sühan, Hayret, İsmet and Gayret have an allegorical meaning. One of these characters is Monlâ-yı Cünûn. This character created, whose name is composed of the words monla and cünûn, is the first teacher of Hüsn and Aşk. The fact that the first teacher of the person who will go on the journey of love is the madness

teacher gives some clues about the meaning and function of this character in the mathnawî. Monlâ-yı Cünûn teaches them consent and devotion classes. He also gives the fatwa that leads Aşk to travel. For these reasons, he was regarded as a master. Also, he was seen as Mawlana because he is a schoolteacher. Monlâ-yı Cünûn is mentioned elsewhere in Ghalib Dede's Dîvân, not just in *Hüsn ü Aşk*. This situation suggests that Monlâ-yı Cünûn is a general character in Ghalib Dede's poetry. The subject of this study includes Monlâ-yı Cünûn's place and importance and what it represents in Ghalib Dede's poetry. In this study, who Monlâ-yı Cünûn is and how this character is based on the concept of cünun will be discussed together with its place in Islamic and Sufic literature. Moreover, the study will discuss what Monlâ-yı Cünûn represents in Ghalib Dede's poetry with reference to *Hüsn ü Aşk*.

Keywords: *Hüsn ü Aşk*, *Sheikh Ghalib's Divan*, Monlâ-yı Cünûn, madness

Extended Abstract

Hüsn ü Aşk by Ghalib Dede is one of the most studied and read mathnawî in Turkish literature. In *Hüsn ü Aşk*, which is a Sufi work, each character in the plot has a symbolic meaning. In addition to *Hüsn* and *Aşk*, there are characters such as *Sühan*, *Hayret*, *İsmet*, and *Gayret* in the mathnawî, and each character has a meaning and function that their names express and represent. One of these characters is Monlâ-yı Cünûn. Apart from *Hüsn ü Aşk*, Monlâ-yı Cünûn is also mentioned in *Dîvân* by Ghalib Dede. This situation suggests that Monlâ-yı Cünûn is a general character in Ghalib Dede's poem. Therefore, this study includes Monlâ-yı Cünûn's place, importance, and what Monlâ-yı Cünûn represents in Ghalib Dede's poetry.

"Monla" is a word meaning "great scholar". "Cünûn" means "madness". The character that emerges with these two words, which are in contradiction when used together, is *Hüsn* and *Aşk*'s first teacher when they start school. The fact that the first teacher of the person who will fall in love is the madness teacher gives some clues about the meaning and function of this character in mathnawî. Monlâ-yı Cünûn teaches *Hüsn* and *Aşk* about consent and submission. This is the first thing a lover has to learn because love prevents thinking logically. For this reason, *Hüsn* and *Aşk* first take lessons from Monlâ-yı Cünûn, the teacher of Madness. He is also an active person in the *Benî Mahabbet*, which is *Hüsn* and *Aşk*'s tribe. Also, he has the authority to give fatwa in *Benî Mahabbet*, which means "Sons of Love." Monlâ-yı Cünûn is the one who obliges *Hüsn* to obtain the chemistry in the Heart when he asks for permission from the older people in the tribe to marry *Aşk*.

Special importance is given to the concept of cünun in the Sufi tradition. This value refers to the state of insanity or self-loss that occurs when madness is involved in divine love rather than a disease. Madness, the first example of which can be seen in the hadith of the Prophet,

“Mention Allah so much that they call you mad”, became an issue discussed by many Sufis. In Sufism, madness has become tolerated and loved. This is due to the Sufis’ preference for love rather than reason when it comes to praying to God because love is closer to madness than to reason, and it requires being crazy for the beloved. Indeed, mad people are not aware of their selves. Additionally, madness is very meaningful as the first teacher of the school of love, since a person can educate himself only by passing through himself. The inclusion of Ghalib Dede in his poetry in this way is not only due to the importance given to madness by the Sufi tradition but also Ghalib Dede is a Mawlawi, and he expresses in *Hüsn ü Aşk* that he wrote while being influenced by Jalal al-Dîn Muhammed Rûmî’s Mathnawi. Therefore, when it comes to the issues that make up the character of Monlâ-yı Cünûn, it is also necessary to mention how the concept of madness is handled in Rûmî’s Mathnawi, and how Monlâ-yı Cünûn is dealt with in this framework. This is one of the points this study contributes to the literature.

The summary of *Hüsn ü Aşk* is given in the study, and it is questioned on which cultural ground Monlâ-yı Cünûn character is created. However, in addition to its function and importance in *Hüsn ü Aşk*, which is a symbolic work, what he represents is another subject of this study. Accordingly, a literature review was made about the work, and the subject of what Monlâ-yı Cünûn represents was given under two headings. The first of these is that he represents a master. Taking him as a teacher and the departure of Aşk on the fatwa by Monlâ-yı Cünûn, some researchers claim that it requires Monlâ-yı Cünûn to be interpreted as a master. For some researchers, the situation is different. According to them, Monlâ-yı Cünûn is the first teacher of a school, and Monlâ-yı Cünûn represents Rûmî because Rûmî is the first master of the Mawlawi order, which is likened to a school. This work states that Monlâ-yı Cünûn might be considered as both a scholar and Rûmî.

In the study, the place of the concept of cünun in the Sufi tradition and how it bases the character of Monlâ-yı Cünûn are discussed. Specific to Monlâ-yı Cünûn, explanations are made regarding the concept of cünun in Ghalib Dede’s poem based on the Mathnawi by Rûmî. It is stated that since Monlâ-yı Cünûn is also mentioned in *Dîvân*, he should be considered as a general character in Ghalib Dede’s poem. It has been demonstrated with its justifications that both statements made so far regarding what Monlâ-yı Cünûn represents in *Hüsn ü Aşk* are possible.

Giriş

18.yy.ın en güçlü şairlerinden olan Galip Dede (öl. 1799), genç yaşta yazdığı *Dîvân ve Hüsn ü Aşk* adlı eserleriyle haklı bir şöhrete kavuşmuştur. 1783'te tamamladığı *Hüsn ü Aşk*, edebiyat çevrelerinde büyük yankı uyandırmıştır. Konusu; daha önce ikisi birlikte hiçbir mesnevinin kahramanı olmayan Hüsn ile Aşk'ın birbirine âşık olmaları ve Aşk'ın, Hüsn'e ulaşmak için yaptığı yolculuktur. Yol boyunca Aşk'ın geçirdiği merhaleler, insan-ı kâmil olma yolundaki alegorik anlatımlarla doludur. Hüsn ve aşkın yanı sıra insanda bulunabilecek gayret, hayret, ismet gibi bazı özellikler; mesnevîde birer karakter olarak ortaya çıkmaktadır. Her biri kendi yapısına uygun duygu, düşünce ve davranış biçimi sergilemektedirler. Fakat dönüşüme uğrayan sadece Aşk'tır. Nitekim mesnevinin, sonundaki mesaj da aslında Aşk ile temsil edilen nefsin, kendini bilmesi/bulmasıdır.

Mesnevinin olay örgüsü özetle şöyledir:¹ Beni Mahabbet Kabilesinde Hüsn ile Aşk adında iki çocuk doğar. Cinsiyet çok belirgin olmasa da mesnevinin tamamı düşünüldüğünde kız Hüsn, erkek Aşk gibi temsil edilir. Hüsn ile Aşk, nişanlanır. İkisi de kederli zamanlar geçirmektedir. Kabilenin büyükleri, onların hüner tahsil etmeleri gerektiğine karar verir ve mektebe giderler. İlk hocaları Monlâ-yı Cünûn'dur ve dersleri hep rıza ve teslimiyettir. Hüsn, Aşk'a âşık olur. Aşk, başlarda Hüsn'e kayıtsızdır. Hüsn ise zaman zaman Aşk'ın halvetgahına gelir, o uyuyana kadar bekler ve uyuduktan sonra onu seyreder. Hüsn ile Aşk, beraber Mana Mesiresi'ne giderler ve Feyz Havuzu'na ulaşırlar. Orada Sühan'la karşılaşır. Sühan, aralarındaki durumu fark eder ve Hüsn'ü yanına çağırır. Ona, kendisine uyduğu takdirde her şeyi kolayca halledebileceğini söyler. Hüsn ile Aşk bu şekilde yaşamaktayken Hayret adlı biri peyda olur ve birbirlerini görmelerini engeller. Hüsn, Hayret'in bu yaptığı yüzünden onun evini ateşe vermeyi düşünür. Fakat Sühan ona "Hayret, yârin cemalinin aynasıdır." diyerek engel olur ve Aşk'a bir mektup yazarsa ona iletebileceğini söyler. Hüsn, Aşk'a bir mektup yazar ve Sühan bu mektubu götürür. Hüsn'ün İsmet adlı bir dadısı vardır. Hüsn'ün âşık olduğunu anlar ve ona sırrını/aşkını saklamasının daha doğru olduğunu salık verir. Hüsn hemen ikna olmaz. Bunun üzerine İsmet, sırrını ifşa ederse Aşk'ın bundan rahatsız olacağını söyler. Aslında Aşk'ın Hüsn'ü inciteceğinden korktuğu için böyle söyleyen İsmet, bu gerekçeyle Hüsn'ü ikna eder ve Hüsn, sessizliğe bürünür. Hüsn, sessizliğe bürünüp içten içe yanmaya başlayınca iş değişir ve Hüsn'ün âşıklık hâlleri, Aşk'ta da görünmeye başlar. Aşk, Hüsn'e sınırlılaşarak âşık olur. Aşk'ın da Gayret adlı bir lalası vardır. Aşk'ın bu hâlini görünce onunla dertleşmek ister ama sadece Aşk'ın hüznünü artırır. Aşk, ona Sühan'ın

1 Çalışmada Abdülkâki Gölpınarlı'nın *Hüsn ü Aşk* neşri esas alınmış ve beyit numaraları bu eseri referans göstermektedir.

sözünü dinlemeyi ve kendisine hizmet etmesini öğütler. O da Aşk'a yardımcı olmayı kabul eder. Aşk, Hüsn'ü kabileden ister. Monlâ-yı Cünûn Hüsn için uğraşmanın farz olduğunu söyler. Kabile halkı da kolay bir şekilde Hüsn'ü vermeye razı olmaz ve başına gelebilecek belalara razı olup Kalp Ülkesi'ndeki kimyaya hâsıl olmasını şart koşarlar. Ancak o zaman dileği gerçekleşecektir. Aşk, bunu mutlulukla kabul eder. Fakat yol, çok zordur. Önce kuyuya düşerler ve bir dev, onları hapseder. Sühan yetişir ve oradan kurtulurlar. Kuyudan sonra Aşk'la Gayret'in yolu bir harabeye uğrar. Burada çok çetin kış ve gece şartlarına maruz kalırlar. Karşılarına bir cadı çıkar. Cadı, Aşk'a talip olur ve büyüyle kendini ona güzel gösterir. Fakat Aşk, onun oyunlarına kanmaz. Kurtulmak için dua eder ve Sühan yetişir. Bu samimi yakarışlarından dolayı Allah tarafından kendisine bir mücevherli kılıç ve bir at hediye edilir. Kılıç; ah kılıcıdır, ona kim engel olmak isterse karşısındakini yok edecek güçtedir. Atın adı da Aşkar'dır. Aşk, Aşkar'a biner, Gayret'e de kanat verilir ve böylece Gam Harabesi'ni geçerler. Sürekli yol alırlar, Aşk çok yorulur. Gayret ona ümit ve güç verir ama Aşk dayanacak gibi değildir. Yolları Gam Çölü'ne düşer. Aşk, önüne çıkan her sıkıntıyı ah kılıcıyla yok eder. Böylece Gam Çölü ve Matem Sarayı geride kalır. Bu sefer karşılarına Ateş Denizi çıkar. Denizin üzerinde mumdan gemiler, içinde devler vardır. Aşk, Rabbine yalvarmaya başlar, dua eder. Bunun üzerine Aşkar gelir ve denizi uçarak geçerler. Ateş Denizi'nden sonra yolları bir bahçeye varır. Burası çok güzeldir fakat tuzakları vardır. Sühan, bir papağan şeklinde Aşk'a gelir ve onu bir güzele karşı uyarır. Hoşruba adındaki bu güzel, gelir ve Aşk'ı oyalar. Onun etkisinde kalan Aşk, ah kılıcını anlamadan kaptırır. Bir anda bahçe, bütün güzelliğini yitirir. Sühan, bu sefer sülün şeklinde yine gelir. Onu Hoşruba'ya karşı yine uyarır. Fakat Hoşruba'yı Hüsn'e benzeten Aşk, ona yine kanar ve peşinden gider. Hoşruba onu Zatu's-Suver Kalesi'ne götürür ve kendisi ortadan kaybolur. Aşk ve Gayret orada hapsolurlar. Aşk, yine yakarışlarda bulunur, samimi bir şekilde ağlar. Sühan, bu kez bülbül olarak gelir ve ona o binayı yakmasını söyler. Aşk, Sühan'ın dediğini yapar. Bir hazine bulur ve ona sahip olur. Fakat Hüsn, o hazinede olmadığı için hazinenin bir değeri yoktur. Artık Aşk'ın takati kalmamıştır. Perişan hâldedir. Yine samimi yakarışlarda bulunur. Sühan gelir ve onu Kalp Ülkesi'ne götürmeyi teklif eder. Kalp Ülkesi'nin hükümdarının adının Hüsn olduğunu ve Aşk'tan haberi olduğunu söyler. Hüsn'ün adını duyunca Aşk, canlanır. Kalp Ülkesi'nin kalesine giderler. Bölük bölük renk renk giyinmiş kişiler Aşk'a hürmet ve hizmet ederler. Onu Sühan'la beraber bir tahta bindirip Kalp Ülkesi'nin sarayına götürürler. Kalp Sarayı'nda bir perde açılır ve Aşk; karşısında Gayret, Hayret, İsmet, Monlâ-yı Cünûn ve Sühan'ı görür. Sühan ona kendini bir yol gösterici, yardımcı ve koruyucu olarak tanıtır. Aslında Aşk'ın, Hüsn; Hüsn'ün de Aşk olduğunu söyler. Vuslat perdesi açılır.

Hüsn ü Aşk'ta üç yerde geçen Monlâ-yı Cünûn karakteri; hoca olarak ele alınmış, nasıl biri olduğundan bahsedilmiş ve mesnevinin sonunda Aşk'ın, Kalp Kalesi'ne girdiği sırada onu karşılayan kişilerin arasında, Sühan'la beraber yer almıştır. Galip Dede gibi titiz bir şairin, hem molla hem cünûn isimleriyle kurguladığı bu kişinin, mesnevideki anlamının tam olarak ne olduğu; Monlâ-yı Cünûn'un *Hüsn ü Aşk*'ta neyi temsil ettiği açıklamaya ihtiyaç duyulan bir konudur. Üstelik Monlâ-yı Cünûn, sadece *Hüsn ü Aşk*'ta da geçmez. *Dîvân*'ındaki pek çok beyitte cünûn kavramını işlemiş olan Galip Dede, bir beytinde "Monlâ-yı Cünûn" ifadesini kullanmıştır. Bu durum, Galip Dede'nin şiirinde irfan/aşk geleneği ile övülen deliliğin, Monlâ-yı Cünûn diye bir karakterle temsil edildiği kanaatini uyandırmaktadır. Yine Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde delilik hakkında söylenen bazı beyitlerde, Monlâ-yı Cünûn'u hatırlatan ve *Hüsn ü Aşk*'taki "Esrârını Mesnevî'den aldım/Çaldım velî mîrî mâlî çaldım(b.2079)" beytiyle ifade edilen hususa gönderme yapıldığını düşündüren bazı ipuçlarına rastlanmıştır. Dolayısıyla Monlâ-yı Cünûn'un, Galip Dede şiirinde kim olarak temsil edildiği ve neyi ifade ettiği hususunun; Galip Dede'nin de bir parçası olduğu tasavvuf kültüründeki "cünûn/delilik" kavramı çerçevesinde ele alınması, bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

Klasik bir mesnevi olarak içerdiği yenilikler itibariyle kendisinden çokça bahsettiren *Hüsn ü Aşk* üzerinde yapılan akademik çalışmaların sayısı oldukça fazladır. Bunların bir kısmı metin neşri, bir kısmı tematik incelemeler şeklindedir.² Bu incelemelerde Monlâ-yı Cünûn hakkında bazı değerlendirmelerde bulunulduğu görülmüştür. Bu değerlendirmeler; Monlâ-yı Cünûn'un bir mürşit, şeyh ya da Hz. Mevlânâ olarak değerlendirildiği açıklamalardır. Bu çalışmada ise *Hüsn ü Aşk* ve *Dîvân*'daki "cünûn" kavramının; tasavvuf geleneği ve Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si ile temellendirilerek neden Monlâ-yı Cünûn şeklinde karakterize edildiği sorgulanacak, Monlâ-yı Cünûn'un kim olduğu ve neyi temsil ettiği var olan bilgilerle birlikte tartışılacak; ve bu hususlara bir açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

1. Tasavvuf Geleneği İçerisinde *Cünûn* Kavramı

Kelime anlamı *gizlenmek, örtünmek, kapanmak* olan *cünûn*, Ebû'l-Kâsım en-Neysâbü'rî'nin (öl. 1016) *Ukâlâu'l-Mecânîn* adlı eserinde teferruatlı olarak ele alınmıştır. Cünûn kelimesinin 11.yy.daki hemen hemen bütün kullanımlarına yer verilen kitapta özellikle İslam geleneği içerisinde nasıl algılandığı hususu, şiirlerden de örnekler verilerek açıklanmıştır. Kelimenin türemiş hallerinin anlamlarıyla *cnn* kökünün nasıl bir anlam temeli teşkil ettiği

2 Galip Dede ve eserleri hakkında yapılan neşir ve inceleme çalışmaları burada hepsini sunamayacak kadar çoktur. Tematik olanları hariç tutarsak bu çalışmalar içerisinde Galip Dede'nin hayatını bütün bir şekilde ele alan en kapsamlı çalışma olarak Beşir Ayvazoğlu'nun *Kuğunun Son Şarkısı*(2015); *Hüsn ü Aşk*'a yapılan en detaylı inceleme olarak Victoria Rowe Holbrook'un *Aşkın Okunmaz Kıyıları* (2014); yine *Hüsn ü Aşk*'a yapılan en kapsamlı şerh olarak da Selami Ece'nin *Hüsnüne Aşk Olsun* (2012) adlı eserleri zikredilmelidir.

konusu şu örneklerle ifade edilmiştir: *Cinân* ve *cünûn* kelimeleri, karanlık anlamında kullanılabilmektedir. Kalp anlamına gelen *cenân* kelimesine, gizli yerde olduğu için bu anlam verilmiştir. Cinlere *cinn* denilmesi, yine insanların gözlerine görünmemelerinden dolayıdır. *Cennet* kelimesinin bu kökle olan irtibatı da zeminin, ağaçlarla kaplı olduğu için görünmeyişi dolayısıyladır. Zırha ve kalkana da sahiplerini örttüğü, gizlediği için *cünnet* adı verilmektedir. Kabre, örttüğü için *cenen*; anne karnındaki çocuğa da gizli olduğu için *cenin* denilmiştir. Tüm bunlardan sonra Neysâbü'rî, bütün bu kelimelerin hepsinde *gizli olmak, kapalı olmak, örtülü olmak* anlamlarının bulunduğunu, Mecnun'un da aklı örtülü, kapalı olduğu için kendisine bu ismin verildiğini söyler (Neysaburî 2018, s. 31-35).

Cünûn hâlinin İslam literatüründe övgü ile yer aldığı ilk örneğe; Hz. Peygamber'in bir hadis-i şerifinde rastlanmaktadır:

اكثرُوا ذِكْرَ اللَّهِ حَتَّى يَقُولُوا مَجْنُونٌ (Ahmed b. Hanbel 1991, s. 142)

“Allah'ı öyle çok zikredin ki, tâ (insanlar) size mecnun/deli desinler.”

Bu hadis-i şeriften Allah'ı zikretme hususunun, başkaları tarafından normal görülemeyecek kadar artırılması anlaşılabilir. Hz. Peygamber'in bu tavsiyesi; delilik gibi normal olmayan bir tutumun, Allah'ı zikretme söz konusu olduğunda güzel ve tavsiye edilir bir hâle dönüşebileceğini göstermektedir. Şu hâlde önemli olan; deliliğin kendisi değil deliliğe sebep olan hâldir. Eğer delilik, kişiyi Allah'a yakınlaştırıyorsa övgüye değerdir.

Bilgiye ulaşırken akıldan ziyade kalbin kılavuzluğunu öne çıkaran tasavvufta deliliğin özel bir hâli vardır: Mecsupluk. Kelime anlamı *cezbeli*, *cezbeye tutulan* demek olan meczup, cezbe hâlini taşıyan, vecde gelen, heyecanlanan, coşan kişi anlamlarına gelir. Bir tasavvuf terimi olarak cezbe, “Zahmet çekmeden ve çaba harcamadan manevi menzillerde mesafe alırken ilâhî inayetin kulun ihtiyaç duyacağı her şeyi hazırlayıp onu Hakk'a yaklaştırmasıdır. (Uludağ 2010, s. 133)” diye tarif edilmiştir. Burada Allah'ın, kulunu cezbetmesi ve ona özel bir konum vermesi söz konusudur. Meczupların bu konumlarından dolayı ilk sufiler, onları akıl ve fikirden mahrum delilerden ayırmak için “ukâlâ-yı mecânîn” deyimini kullanmışlardır. Çünkü onlar her akıllı kişinin söyleyemeyeceği hikmetli sözler söyleyebilirler (Uludağ 2010, s. 134-135). Onların bu tutumu, kültür hayatımızda “Bir divaneden bir söz çıkar, bir divana sığmaz” sözünü kelimakibar hâline getirilmiştir. Yine lâedrî olan “Defter-i divâna sığmaz söz çıkar divânedan” sözü, tasavvuf geleneği içerisinde kendi benliğini Hakk'ta kaybetmiş kişinin ne kadar irfan sahibi olduğunu vurgular.

Mecsup “kendinden geçerek Hakk'a ermiş ve fena denizinde yok olup bir daha kendine gelememiş (Uludağ 2001, s. 238)” kişi, mecnun da “İlahi aşk ile kendinden geçen ve akli

dengesi bozulan Hak aşığı” olarak tanımlanmaktadır (Uludağ 2001, s. 237). Şu durumda cünûn, cezbe ile aralarındaki benzerlik düşünüldüğünde sâlikin fenâfillah hâlini yaşayabildiği durumlardan biri olarak düşünülebilir. Nitekim tasavvuf, nefsi terbiye etme yoludur ve nefis, benlikten sıyrılarak terbiye olur. Sâlik, menzile ermediği müddetçe yoldadır ve bir mürşide ihtiyaç duyar. Mürşidin ise yolculuğunu tamamlamış bir insan-ı kâmil olması gerekir. Meczup veya mecnun, ilahi aşk ile kendisinden geçmiş, fena bulmuş kişi olduğuna göre; sâlike fena makamından sözler söyleyebilir, onu irşat edebilir. Cünûn hali, zahiren aklın zâil olmasını gerektirdiğinden irşat makamı için uygun görülme de kişiyi irşat eden hâllerden/sözlerden uzaktır diye düşünülmemelidir. Çünkü benliklerini yok etmiş olmaları bakımından velilerle ortak bir özellikleri vardır. Aralarındaki bu benzerlik şu şekilde ifade edilebilir: “Ben kimim” sorusu, “ben” diye adlandırılan mevzuun aranmasından ibarettir (Cündioğlu 2019, s. 43). Necip Fazıl Kısakürek’in Abdülhakim Arvasi’den naklettiği “Veli bir türlü mevzuunu bulamaz ki ben desin!” sözü (Cündioğlu 2019, s. 43), “Cinnetin ortaya çıktığı yer, velinin kendisine işaret edebileceği *ben*in silinip yok olduğu sınırdır. ‘Size deli denmedikçe imanınız sahih olmaz!’ tenbihiyle ima olunan sınır işte burasıdır” sözleriyle açıklık kazanır (Cündioğlu 2019, s. 37).

Tasavvuf, kişinin aşkla Allah’a ulaşması yolu olduğu için deliliğe akıllılıktan daha çok önem verir. Zira aşk, cünûn hâli ile daha yakındır. Mecnûn’a ismini veren hâl, aşktan kaynaklanmaktadır.

“Veliler de hep *mecnun* olmakla suçlanmışlar ve onlar bu suçlamayı reddetmeyi asla düşünmemişlerdir bile. Arada küçük bir fark vardır; velilerin cinneti cinnet-i hakikî, delilerin cinneti cinnet-i izafîdir. Deli mevzûunu kaybedince *ben* diyemez; veli ise o mevzûyu terk edince. (Cündioğlu 2019, s. 37)”

Velinin bile isteye terk ettiği aklı, onu aklın sınırları içerisinde hapsolmaktan kurtarır. Delinin istemeden terk ettiği de öyle... Sonuçta her ikisi de benlik kaydından kurtulmuş oldukları için saygı görürler. Nitekim tasavvuf muhitlerinin meczubu/mecnunu vardır. Onlara o muhitlerde saygı duyulması, kim olursa olsun benliklerinden kurtuldukları ve Allah’ın makbul kullarından olduklarını düşündürmelerinden kaynaklanmaktadır.

Ana hatlarını bu şekilde çizebileceğimiz *cünûn* kavramı, hemen her eserde benzer bir tutumla ele alınmış ve aşk-cünûn bağlantısı kurularak benlikten kurtulma hâlini ifade etmiştir. Burada cünûn kavramının *Hüsni ü Aşk*’ta nasıl karakterize edildiğini ele alırken Monlâ-yı Cünûn’la ilgili olarak bu çalışmada temas edilecek hususlar dikkate alınmıştır. Kavramın Galip Dede’nin şiirindeki anlam dünyasını netleştirmek için Galip Dede’ye ilham kaynağı olan *Mesnevî*’den örneklerle Monlâ-yı Cünûn karakteri anlam ve işlev bakımından belirginleştirilecektir.

2. Monlâ-yı Cünûn

Monlâ-yı Cünûn, *Hüsn ü Aşk*'taki yol gösterici karakterlerden biridir. Mesnevide ilk görüldüğü yer, *Sebakdaş Şoden-i Îşân (Mektep Arkadaşı Olmaları)* bölümündedir. Hüsn ile Aşk'ın mektepte beraber olması, birbirlerini tamamlayan iki unsurun kavuşması gibi anlatılmıştır (Gölpınarlı 2013, s. 25, 26). Mektepteki dersleri *rıza* ve *teslimiyyet*dir. Onlara bu dersleri talim ettiren ise “pîr-i ta’lîm” diye geçen Monlâ-yı Cünûn’dur. Monlâ-yı Cünûn’un adının geçtiği beyitten sonra *Sıfat-ı Cünûn* başlığı ile yeni bir bölüm başlar ve cünûn kelimesinin sıfatlarından bahsedilir.

Sıfat-ı Cünûn bölümünde Cünûn’un kâmil bir şeyh olduğu; aklının tedbirleriyle hareket edenlerin müftüsü olduğu söylenir. İmkânsızlıklar vadisinde tek başına yürür, ihtimalleri düşünerek yaşama kaydından kurtulmuştur. Cehaletin karanlığa benzeyen gecesini aydınlatmış, yasaklanan şeyleri mübah kılmıştır. Düşüncesi çok yücelere erişmez, böylece düşüncenin taşlık yollarında da düşüp kalmaz. Neden ve nasıl gibi soruları sormaktan uzak fiilleri vardır, bunları sor(a)madığı için dinde de küfürde de mazurdur. Yanında şah ve köle eşittir, aklın sözü onun için saçma ve kötüdür. Tek başına hükmeden güçlü bir padişahtır, bütün hisler onun hükümlerine uyar. Hiçbir şüphesi yoktur. Allah’a bile isyan edecek olsa korkmaz, ateş onu yakmaz. Öyle başka bir sultandır ki dünyalık hiçbir şeye meyli olmayan askerleri vardır. Usul ve kıyas gibi ilmî konularda kendine has delil ve yöntemi vardır. Bir konuda bahse girerse bütün dünyaya üstün gelir, tek bir sözle en yüce bilginleri bile susturur. Hanefî fıkıh âlimi İbni Melek’i (öl. 1418’den sonra) yerin dibine sokar, Fahreddin Razi’de (öl. 1210) kusur bulurdu. Süfî şair İmâd-ı Fakîh’in³ (öl. 1371) imamesini seyredip adını Şalgam Hoca takmıştı. Onun meclisinde Mirza Can, kopuzcu; Fahr-i Cürçân ise curcunacıdır. Belâ (aşk) ikliminde şeyhülislamdır, hüküm onundur; onun sözleri, başka hiçbir hükme uymaz. Şeytan, onun ihsanına kör bir dilencidir; Aristo, onun baş soytarıdır (Gölpınarlı 2013, s. 26, 27).

Yine cünûn hakkında *Dîvân*’da geçen şu beyit; deliliğin mesti olan kişinin kesin olarak bilinen şeyleri değiştirebildiğini; öyle ki eski şarabı, Eflâtun’un aklı gibi muteber eyleyebileceğini söyler:

O mestân-ı cünûn kim işleri tebdîl-i a’yândır
Şarâb-ı köhneyi akl-ı Felâtûn eylemişlerdir (G66/9)⁴

3 Hüsn ü Aşk’ın 386. Beytinde geçen “Seyr idüp imâmesin İmâd’ın” dizesindeki İmâd’ın kim olabileceği hususunda Selami Ece’nin açıklaması tercih edilmiştir. (Ece 2012, s. 191)

4 *Şeyh Gâlib Divanı*’ndan verilen örneklerin referansları Naci Okçu neşrine göredir.

Sıfat-ı Cünûn bölümü, bir önceki bölümde bahsi geçen Monlâ-yı Cünûn'u tanıtıcı mahiyettedir. Hüsn ile Aşk'ın, mektebe ilk gittiklerinde karşılaştıkları ilk hoca, deliliğin hocasıdır. Mektepte arkadaş olan Hüsn ile Aşk'ın, Cünûn hocasından ilk öğrendikleri şey ise rıza ve teslimiyet dersidir. Çalışmanın giriş bölümündeki özetle de belirtildiği gibi Hüsn ile Aşk, doğduktan sonra nişanlanıyorlar. İkisi de kederli zamanlar geçiriyorlar. Tahsil elde etmek için mektebe gidiyorlar ve Monlâ-yı Cünûn'dan ders aldıktan sonra aşk, önce Hüsn'de ortaya çıkıyor. Hüsn, güzelliğin kendisi iken Aşk'a aşık oluyor. Monlâ-yı Cünûn'un kendine has karakteri, aşkın kendine has durumu ile özdeşleştiriliyor. Böylece aşk vadisine cünûn/delilik hâllerıyla gireleceğine işaret edilmiş oluyor. Nitekim *Dîvân*'da geçen:

Ne bilsin huşk-magzân-ı tefelsüf⁵ zevk-i zencîri
Riyâzât-ı cünûn-ı aşk âkıdan zuhûr eyler (G70/6)

beytinde Galip Dede; delilik/aşk zincirinin zevkini felsefeyle, akılla uğraşanların bil(e) meyeceğini; aşk deliliğinin riyazetlerinin, akıllı kişilerden zuhur edeceğini söyler. Kişiyi kemâle götüren, nefsi terbiye eden riyazet; insanın iradesiyle ve bilinçli olarak yapması gereken bir şeydir. Fakat beyitte akıllı/bilinçli kişinin, aşk deliliği ile hareket etmesi durumu ifade edilmektedir. Bu delilik onu zincire bağlar fakat bağlandığı zincir, zevk zinciridir. Dolayısıyla aşkla değil felsefeyle düşünenin, aşkın deliliğini/zevk zincirini anlamayacağı beyan edilir. Böylece âşık olmanın, delilik hâllerini öğrenmeyi gerektirdiği ifade edilmiş olur. Nitekim Galip Dede'nin esrârını kendisinden almış olduğu *Mesnevî*'de:

“Haydi, kalk, o delilik zincirini ayağıma vur. Çünkü ben tedbir zincirini kopardım attım. (b. 21013)”
“Fakat o devletli sevgilimin бүklüm бүклüm saçlarından başka iki yüz dane zincir getirsen ve zincirlere beni vursan, onların hepsini de kırar parçalarım. (b.21014)”

diyen Hz. Mevlânâ'nın sözleriyle Galip Dede'nin sözleri arasında ortak bir aşk/delilik zinciri metaforu olduğu görülmektedir. Bu metafor başka şarilerce de kullanılabilecek bir anlam dünyasına sahipse de aynı geleneğin/tarikatın öncüsü ve takipçisinin bu kadar benzer söylemler kullanması; Galip Dede'nin şiirindeki Hz. Mevlânâ etkisini cünûn kavramı üzerinden ortaya koymaktadır. 27 yaşında *Mesnevî*'yi 11 defa okuduğu bilinen Galip Dede'nin (Gölpınarlı 2013, s. XVIII) bu eserden ne kadar etkilenmiş olduğu, bizzat kendisinin *Hüsn*

5 Beyitteki bu kelime Naci Okçu ve Muhsin Kalkışım'ın neşrinde “tegallûf” diye okunmuştur (Okcu 2011, s. 387; Kalkışım 2013, s. 263). Fakat Naci Okçu'nun neşrindeki Arap harfli tıpkıbasımında kelime “tefelsüf” diye yazılmıştır (Okcu 2011, s. 803). Beytin anlamı düşünüldüğünde bu şekilde okumanın daha doğru olacağı kanaatine varılmıştır.

ü Aşk'ta yer verdiği “Esrârını Mesnevî’den aldım/Çaldım velî mîrî mâlî çaldım (b.2079)” beytiyle ifade edilmektedir.

Monlâ-yı Cünûn, *Hüsn ü Aşk*'ta üç yerde geçmektedir. İlki, kahramanlar aşkı tanımadan önce onlara hoca olduğu yerdir, ikincisi Aşk'ın Hüsn'ü kabilesinden istediği yerdir, üçüncüsü ise eserin son kısmındadır. Aşk, Hüsn'e kavuşmak için onu kabilesinden istemeye karar verdiğinde Monlâ-yı Cünûn bir fetva verir:

Munlâ-yı Cünûn verdi fetvâ
Kim Hüsn için oldı farz gavgâ (b. 1273)

Monlâ-yı Cünûn'un fetvası şudur: Hüsn için kavga etmek, farzdır. Nitekim mesnevinin devamında Aşk, pek çok mücadeleye girmiştir. Demek ki Monlâ-yı Cünûn'un fetvasına uyulmuştur. Bu da onun Benî Mahabbet Kabilesinde ne kadar sözü geçer biri olduğunu göstermektedir. Nitekim onun bu otoritesi ve akıllı kişilere fetva verebilmesi; Sıfat-ı Cünûn bölümündeki şu beyitle ifade edilmişti:

Ammâ ne Cünûn şeyh-i kâmil
Müftî-i müdebbirân-ı âkıl (b.373)

Monlâ-yı Cünûn'un *Hüsn ü Aşk*'ta geçtiği üçüncü yer, Kalp sarayına girilmek üzere olunan son kısımdır. Aşk, Hüsn'e kavuşmak için geçtiği zorlu yolculuktan Sühan'ın yardımlarıyla kurtulur, Kalp Sarayı'nın önünde iken bir perde kalkar ve yolculuğun başından beri ona yardım eden diğer karakterler olan Gayret, Hayret, İsmet, Monlâ-yı Cünûn ve Sühan; Kalp Sarayı'nın önünde onu beklerler. Aşk, onları görür ve Kalp Sarayı'na girerek aslında kendisi olan Hüsn'e kavuşur (Gölpınarlı 2013, s. 142-144). Mesnevinin bu kısmında onu Kalp Sarayı'na uğurlayan kişilerden sadece Sühan, Aşk'la konuşur. Hikâyenin başında onları aşka ve aşk için mücadele etmeye sevk eden Monlâ-yı Cünûn ise de menzile ulaşmış bir yolcuya söz söylemek, Sühan'a bırakılmıştır. Kemal yolculuğunu tamamlamak üzere olan biri için cünûn, yolculuğa çıkmaya başladığı sıradaki gibi gerekli değildir. Bu, Galip Dede'nin son kısımdaki beyitlerde Sühan'a söylediği sözlerle rağmen Monlâ-yı Cünûn'a hiçbir şey söyletmemesi ve Monlâ-yı Cünûn'un sadece uğurlamaya gelen bir fon karakter gibi durmasından anlaşılmaktadır. Yolculuğun bütün zorlukları bitip vuslat zamanı yaklaşmışken geçirdiği merhalelerin bir nevi özeti mahiyetindeki bu bekleyiş; kişinin kendini bulma, kendi hüsnüne kavuşması için geçirmesi gereken hâllerin de bir beyanı gibidir. Nitekim *Mesnevî*'de delilikle ilgili söylenenlere bakıldığında Galip Dede'nin Monlâ-yı Cünûn karakterini oluştururken hangi çerçeveden baktığı anlaşılabacaktır:

“Coşkunluktan, delilikten başka ne varsa bu yolda insanı haktan uzak düşürür, yabancı hale sokar. (b.21012)”

Hiz. Mevlânâ’nın bu beytinin adeta 18.yy.da söylenmiş hâli Galip Dede’nin *Dîvân*’ındaki şu beytidir denebilir:

Gâlib cünûn-ı şevk-i mahabbetden aşkdan
Terk-i sivâdır anladığım niyyetin senin (G214/7)

Kendine “Muhabbet şevkinin deliliğinden bahsederek anlatmak istediğın, anladığım kadarıyla Allah’tan başka her şeyi terk etmektir.” diye seslenen Galip Dede, iyi bir öğrenci olarak üstadının tavsiyesini ne kadar özümsemiş olduğunu göstermektedir. Fakat Galip Dede şiirinde cünûnun, bir hoca olarak yer alması sadece tezat sanatıyla inşa ettiğı bir paradoks değil geleneğın rint meşrep tavrının da başka bir yansımasıdır. *Dîvân*’ında geçen şu beyitte:

Mekteb-i aşkda Monlâ-yı Cünûn-vâr Gâlib
Kim anın dersine bir tıfl-ı sebek-hân idi Kays (G155/9)

âşıklık iddiasından bulunarak kendini Mecnun’la kıyaslar. Öyle ki delilik söz konusu olduğunda kendisi varken Mecnun’a meşhur olduğı isimle yer vermeyi dahi uygun görmez, onun yerine asıl ismi olan Kays’ı kullanır. Kendini aşk mektebinde bir cünûn hocası olarak tanımlar ve Kays’ın, Galip Dede’nin hoca olduğı aşk mektebinde ancak bir talebe olduğunu söyler. Bu beyitte, *Hüsn ü Aşk*’taki Monlâ-yı Cünûn ile aynı kullanım, dolayısıyla aynı karakter görülmektedir. Aralarındaki tek fark; *Hüsn ü Aşk*’taki Monlâ-yı Cünûn, mesnevinin bir karakteri iken *Dîvân*’daki Monlâ-yı Cünûn, Galip Dede’nin kendisidir.

Monlâ-yı Cünûn’un, bir karakter olarak Galip Dede’nin şiirinde bu kadar yer tutmuş olması dikkat çekicidir. *Hüsn ü Aşk* gibi özgün bir eserde oluşturulan bir karakterin; aynı şairin divanında da aynı işlevle, üstelik kendisi olarak ifade edilmesi; bu karakterin, şairin dünyasındaki önemini ortaya koyan hususlar olarak düşünülmelidir. Yine bu karakteri oluşturan cünûn kavramının, şairin muhayyilesinde çok zengin çağrışımlarla yer alması; onu, deliliğı övmenin bir parçası hâline getirmektedir.

Mecnun/cünûn konulu akademik çalışmalarda Galip Dede *Dîvânı*’ndaki G155/9 numaralı beyte ve cünûn konusunu ele alan diğer beytlere temas edildiğı görülmüştür (Arı 2018, s. 150; Çetindağ 2015, s. 181; Akdemir 2008). *Hüsn ü Aşk*’taki Monlâ-yı Cünûn’u değerlendiren akademik yayınlar da vardır. Bunların içerisinde Monlâ-yı Cünûn’un bir mürşidi ya da Hiz. Mevlânâ’yı temsil ettiğini ileri sürenler vardır. Dolayısıyla Monlâ-yı Cünûn karakteri

hakkında ulaştığımız tüm bu bilgilerle söz konusu çalışmalardaki Monlâ-yı Cünûn tespitlerini değerlendirmek ve karakterin neyi temsil ettiğini belirginleştirmek gerekmektedir.

2.1. Bir Mürşit ya da Hz. Mevlânâ'nın Temsili Olarak Monlâ-yı Cünûn

Alegorik bir eser olan *Hüsni ü Aşk*'ın üzerinde yapılan çalışmalarda Monlâ-yı Cünûn karakterinin neyi temsil ettiği hususunu açıklayan çalışmalar vardır. Bu çalışmalarda genellikle Monlâ-yı Cünûn'un iki temsil ile açıklandığı görülmüştür: Hz. Mevlânâ ve mürşit. Bu başlık altında hangi araştırmacının Monlâ-yı Cünûn'u hangi temsil ile açıkladığı hususuna değinilecek ve Monlâ-yı Cünûn'un portresi oluşturulmaya çalışılacaktır.

Monlâ-yı Cünûn'un neyi temsil ettiği konusunda bildiğimiz kadarıyla ilk olarak Sadettin Nüzhet Ergun görüş beyan etmiştir. *Hüsni ü Aşk*'tan bahsederken şunları söyler:

“Tasavvufi bir eserdir. Dünyevî bir hikâye değildir. Hüsni, bir kıızı; Aşk, bir erkeği temsil eder. Hüsni, Allah'tan; Aşk, Arifî billâhtan kinayedir. Mensup oldukları Beni mahabbet kabilesi, arifleri gösterir. İkisinin de devam ettikleri Mektebi edep hanikahtır. Hocaları olan Mollayı cünun mürşidi gösterir. İşte bütün eser, baştan nihayete kadar bu esas üzerine devam eder. (Ergun 1932, s. 20, 21)”

Asaf Hâlet Çelebi, 1954 tarihli yazısında Monlâ-yı Cünûn'u, Ergun'un açıklamalarına uygun olarak şu sözlerle ifade eder:

“Molla-yı cünûn, mecaz halinde ifade ettiği mütekâmil varlıktır. O mollayı cünûn'dur ki imamın imâmesini, yani sarığını seyredip adına Şalgam Hoca takmıştır. İblis onun ihsanını bekleyen bir kör dilencidir. Ciddî ve vakur bir filozof olan Aristoteles önünde hokkabazlık eden bir soytarı olurur.” (Çelebi 2004, s. 125)

Vasfi Mahir Kocatürk ise ilk baskısı 1946 yılında yapılan *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*'nde mesnevideki temsilleri açıklarken şöyle der:

“Molla-yı Cünûn (Çılgınlık Mollası) adlı bir hocadan ders okurlar. Okul, tarikati temsil etmektedir; Molla-yı Cünûn da onun kurucusudur. Gâlib, bu tiple, tarikat pirini, en büyük şeyhi, dervişlerin tahayyül ettikleri en yüksek mertebeye ermiş ideal sofiyi tasvir etmekte ve Mevlânâ'yı hatırlatmaktadır. (Kocatürk 2016, s. 497)”

Kocatürk aynı eserin başka bir yerinde de “şeyh veya mürşit manasına gelen-kanaatimizce düpedüz Mevlânâ'nın tasviri olan Monlâ-yı Cünûn tipi (Kocatürk 2016, s. 506)” diyerek

Monlâ-yı Cünûn'u bir okul hocası olduğu için Mevlevilik okulunun kurucusu olan Hz. Mevlânâ'ya benzetir. Böylece Monlâ-yı Cünûn'un neyi temsil ettiği hususunda karşımıza iki temsil çıkar.

Holbrook, Monlâ-yı Cünûn'u mürşit olarak değerlendiren Saadettin Nüzhet Ergun'un tespitinin bazı tutarsızlıklar taşıdığını şu şekilde ifade eder:

“Monlâ-yı Cünûn'u Mürşid olarak yorumlayan Ergun, Aşk'a Monlâ-yı Cünûn'un himayesi altında olduğu dönemin aksine seyr ü sülukun halleri ve menzilleri biçiminde okunabilecek olan yolculuğunda rehberlik eden Sühan için bir açıklama getiremez. (Holbrook 2014, s. 243, 244)”

Çünkü mesnevinin tamamı boyunca bir mürşit gibi Aşk'a yol gösteren, zor zamanlarda yetişip ona yardım eden Sühan vardır ve Ergun buna bir açıklama getirmemiştir. Bununla birlikte Holbrook, Monlâ-yı Cünûn'u müstakil bir başlık altında incelediği yerde onu “mükemmel bir şeytirdir; akli ya da şeri tüm kısıtlamaların ötesindedir (Holbrook 2014, s. 112)” diye tanımlar.

Monlâ-yı Cünûn'un neyi temsil ettiği konusunda görüş bildiren bir diğer araştırmacı Selami Ece'dir. Ece, *Hüsn ü Aşk*'ı şerh ettiği *Hüsnüne Aşk Olsun* adlı çalışmasında Monlâ-yı Cünûn'u geçtiği yere göre açıklamıştır. Hz. Mevlânâ'nın Molla-yı Rum olarak bilinmesini örnek gösteren Ece, cünûn hâlinin aşkla olan ilgisinden bahsederek Monlâ-yı Cünûn karakterini ilk olarak Hz. Mevlânâ ile bağdaştırmıştır (Ece 2012, s. 183). Daha sonraki beyitlerde cünûnun irşat ile olan münasebetlerine de değinerek “deli olup kâmil ve rehber olmak tezadıyla telkin edilmiştir” der. (Ece 2012, s. 184-187)

Bu görüşlere ilave olarak Yenişehirli Avni'nin (öl.1884) *Hüsn ü Aşk*'a benzetilerek yazılmış fakat tamamlanamamış *Âteşkede*'sindeki Cünûn'dan bahsedilmelidir (Turan 2008, s. 873). *Âteşkede* eserinde de bir üstâd/hoca olarak Cünûn tipi vardır:

Üstâd-ı Mükerrremüm Cünûn'dur
Âteş gibi pîr-i zü-fünûndur (Turan 2008, s. 875)

Bu durum, Monlâ-yı Cünûn'un *Hüsn ü Aşk* için ne kadar önemli bir karakter olduğunu göstermenin yanı sıra cünûn hâlinin tasavvufta ne kadar önemsenen bir hâl olduğunu da göstermektedir. Yine *Hüsn ü Aşk*'tan etkilenecek yazılmış bir mesnevide bahsedilen ortak kişi/unsur olması, Monlâ-yı Cünûn'un *Hüsn ü Aşk*'taki önemini göstermektedir.

Tüm bu bahsedilenler ışığında Monlâ-yı Cünûn'un *Hüsn ü Aşk*'ta neyi temsil ettiği hakkında şu sonuca varılmaktadır: Kâmil bir mürşittir ve Hz. Mevlânâ'dır.

Monlâ-yı Cünûn kâmil bir mürşittir. Onun irşadı cünûn denen ilahi aşk ile kendi benliğinden/iradesinden dolayısıyla aklî melekelerinden sıyrılma hâlini ifade eder. Aşk yolunun cünûn ile başladığının bir ifadesi olarak Hüsn ile Aşk'ın ilk hocaları/mürşitleri Monlâ-yı Cünûn'dur. Fakat onun irşadı kısadır. Çünkü delilik irşat etse de seyr ü süluk için akıl gereklidir. Bu aşamada mesnevi kahramanlarının diğer mürşidi olan Sühan devreye girer. Nitekim Sühan, mesnevi boyunca her aşamada Aşk'a yol gösterir, yardım eder. Mesnevinin sonunda Aşk'ı Kalp Sarayı'na yolcu edenler arasında Sühan da Monlâ-yı Cünûn da vardır. Fakat Aşk, yolculuğunu tamamlamış olduğu için artık cünûna ihtiyacı yoktur. Bundan dolayı Kalp Sarayı'na girerken onunla yolculuğu hakkında konuşup Aşk'ı bilgilendiren Monlâ-yı Cünûn değil, Sühan'dır. Hem Monlâ-yı Cünûn'un hem de Sühan'ın mürşit olması sıra dışı değildir. Çünkü tasavvufta mürşidin bir kişi olmak zorunda olmadığı bilinir. Birden fazla kişi sâlikî irşat edebileceği gibi dağ, taş, kuş gibi insan dışındaki varlıklardan da kişi irşat olur. Burada önemli olan Galip Dede'nin aşk yolculuğunda önceliği cünûna verip onu itibarlı biri olarak yansıttmasıdır.

Monlâ-yı Cünûn'un Hz. Mevlânâ olarak düşünülmesi de makuldur. Kocatürk'ün aktardığı gibi tarikat mektebinin ilk hocası onun kurucusunu/pirini ifade eder ki mesnevide de Hüsn ile Aşk'ın gittikleri mektebin ilk hocası Monlâ-yı Cünûn'dur. Bu durumda Monlâ-yı Cünûn Hz. Mevlânâ olabilir. Hz. Mevlânâ'yı temsil edebilecek karakterin neden Cünûn adıyla isimlendirildiği hususu ise Hz. Peygamber'in hadis-i şerifi ve cünûn kavramının tasavvuf geleneği içerisindeki anlamları ile anlaşılabilir. Nitekim bizzat Hz. Mevlânâ, aşk hususunda deli olmanın lezzetini şu sözlerle anlatmaktadır:

“Cevizlerimiz kırıldı, şu değirmende öğütüldü, un oldu. Derdimizi ne kadar anlatsak azdır. Bizim vücutlarımız, ilahi sevgi değirmeninde öğütüldü, un oldu.” (b. 21009)

“Ey bizi kınayan, bu macerayı ne vakte kadar söyleyip duracaksın? Bundan sonra artık biz deliyiz. Bize az öğüt ver.” (b. 21010)

“Ben deliliğe aşığım, akıllı ve uslu olmaktan bıktım.” (b. 20976)

Görüldüğü gibi ilahi aşk söz konusu olduğunda her şeyi bırakıp sema etmeye kalkan Hz. Mevlânâ, hem sözleriyle hem de yaşantısıyla aşk karşısında aklın hiçbir öneminin olmadığını söyler. Bu sözlerle deliliği öven bir büyüğünün eserinden ilham alan Galip Dede de deliliği aşk mektebinin ilk hocası yapar ve onun yönlendirmesiyle aşk/hakikat yolculuğu başlar.

Sonuç

Cünûn, İslâm geleneğinde Hz. Peygamber'in bir hadis-i şerifinde de olduğu gibi övülen ve sevilen bir hâldir. Kişinin aklını/iradesini aşk yolunda terk etmesi ve deliliği tercih etmesi; ne

kadar önemli olduğu bilinmesine rağmen aklın küçümsenmesi ile aşkın değerinin yüceltilmesi, tasavvuf geleneğinde sıkça rastlanan hususlardandır. Aşkın karşısında deliliğin, akla göre daha övünülecek/tercih edilecek bir husus olduğunu belirten İslâm büyüklerinden biri Hz. Mevlânâ'dır. *Mesnevî*'de, artık aşk yolunda akli bir kenara bırakmak gerektiği gibi ifadelerle deliliği övmüş ve deliliğin, aşk ile olan yakınlığı ifade edilmiştir. 27 yaşında *Mesnevî*'yi 11 defa okuduğu bilinen Galip Dede'nin de bu eserden ne kadar etkilenmiş olduğu, bizzat kendisinin *Hüsn ü Aşk*'ta yer verdiği "Esrârını Mesnevî'den aldım/Çaldım velî mîrî mâlı çaldım" beytiyle ifade edilmiştir. Böylece Galip Dede *Hüsn ü Aşk*'ta ve *Divan*'ında yer verdiği Monlâ-yı Cünûn'u nasıl anlamamız gerektiğine dair ipuçları vermiştir.

Galip Dede'nin övdüğü delilik, Hz. Mevlânâ'da olduğu gibi tasavvuftaki irfanî gelenekle açıklanan cünûn hâlidir. Bu hâl, *Hüsn ü Aşk*'ta Monlâ-yı Cünûn adlı bir karakterle temsil edilmiştir. *Divân*'ındaki birçok beyitte de cünûn kavramını aynı şekilde işleyen Galip Dede, bir beyitte kendisini Monlâ-yı Cünûn olarak göstermiştir. *Divân*'ında bir yerde de olsa kendisi olarak gösterdiği bir karakteri, *Hüsn ü Aşk*'ında bir karakter olarak işlemesi; Galip Dede şiirinde Monlâ-yı Cünûn'un önemli bir karakter olduğunu düşündürmüştür. Cünûn gibi bir kavramın "Monlâ" ismiyle beraber ele alınması hem tasavvufun deliliğe nasıl baktığını gösteren edebî bir örnek teşkil etmekte hem de Galip Dede'nin rindâne bir tavırla şiir yazdığını ortaya koymaktadır. Çünkü zâhirden bakıldığında deli olmak bir zayıflık/eksiklik iken Galip Dede şiirinde kemâl/irşat anlamı kazanmıştır. Bu da onun deliliğe bâttan baktığını göstermekte, aşk konusunda çok doğal/gerekli bir hâl olarak görüldüğü için övülmektedir. Övülmeye değer olduğu için de *Hüsn ü Aşk*'ta Hz. Mevlânâ'yı temsil edebilecek şekilde "Monlâ" olarak tanıtılmıştır.

Monlâ-yı Cünûn'un neyi temsil ettiği sorusu, *Divân*'da sadece bir yerde ve şairin kendisi olarak geçtiği için *Hüsn ü Aşk*'tan hareketle cevaplandırılmıştır. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda Monlâ-yı Cünûn'un mürşit veya Hz. Mevlânâ olarak açıklandığı görülmüştür. Makalede bu iki açıklamanın gerekçelerine değinildikten sonra söz konusu temsiller tartışılmış ve Monlâ-yı Cünûn'un her iki temsille de açıklanabileceği ortaya konmuştur. Çünkü Monlâ-yı Cünûn, özellikle *Hüsn ü Aşk*'ta hem mürşit hem de Hz. Mevlânâ olarak ele alınabilecek argümanlarla işlenmiştir.

Kaynakça / References

- Ergun, S. N. (1932). *Şeyh Gâlib*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Ahmed bin Hanbel (1991). *el-Müsned*. C.4. Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- Akdemir, A. (2008). *Klasik türk edebiyatında "delilik" kavramı (Fuzûlî, Nâ'îlî, Fehîm-i Kadîm, Şeyh Gâlib Divanları ve Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi)*. (Yüksek Lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.

- Arı, A. (2018). *Gâlib Dede'nin Aşk ateşi*. İstanbul: Profil Kitap.
- Ayvazoğlu, B. (2015). *Kuğunun son şarkısı*. İstanbul: Kapı Yay.
- Cündioğlu, D. (2019). *Cenâb-ı Aşk*. İstanbul: Kapı Yay.
- Çelebi, Asaf Hâlet (2004). *Bütün yazıları*. (Hakan Sazyek, Haz.). İstanbul: YKY.
- Çetindağ, Y. (2015). *Mecnûn kitabı*, İstanbul: Kitabevi.
- Ebu'l-Kasım en-Neysaburî (2018). *Akıllı deliler*. (Yahya Atak, Çev.). İstanbul: Şule Yay.
- Ece, S. (2012). *Hüsnüne aşk olsun*. Erzurum: Fenomen Yay.
- Gölpınarlı, A. (2013). *Şeyh Gâlib, Hüsn ü Aşk*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Holbrook, V. R. (2014). *Aşkın okunmaz kıyıları*. İstanbul: İletişim Yay.
- Kalkışım, M. (2013). *Şeyh Gâlib Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Kocatürk, V. M. (2016). *Büyük Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: İKÜ Yay.
- Mevlânâ (2012). *Mesnevî-i Şerîf*. Çeviren ve şerheden: Tâhirü'l-Mevlevî. haz. Recep Kibar, Abdulkadir Sarıkamış. İstanbul: Kırkambar Yay.
- Okçu, N. (2011). *Şeyh Gâlib Dîvânı hayatı, edebi kişiliği, şiirlerinin umûmî tahlîli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Turan, L. (2008). Yenişehirli Avnî Bey'in Âteşkede mesnevisi üzerine bir İnceleme. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (4), 886-903.
- Uludağ, S. (2001). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Uludağ, S. (2010). *Dört kapı kırk eşik İslam toplumunda sufi gelenekler ve derviş tipleri*. İstanbul: Dergah Yay.

